

Kamu Denetçiliği Kurumunun "6. Yılında Ombudsmanlığın Dünü Bugünü ve Yarını" Sempozyumunda Yaptığı Konuşma

Sayın Meclis Başkanım,

Değerli misafirler,

Öncelikle sizleri en içten duygularımla, saygıyla selamlıyorum.

Nazik davetlerinden dolayı Kamu Başdenetçimiz Sayın Şeref Malkoç'a teşekkür ediyor, sempozyumun başarılı ve verimli geçmesini temenni ediyorum.

Basit bir soruyla başlamak istiyorum. Devlet niçin vardır? Bu soruya cevap olarak Doğu'da ve Batı'da ciltlerce kitap yazılmıştır. Kanaatimce, en tatmin edici cevaplardan biri, bu toprakların yetiştirdiği en önemli hukukçulardan olan rahmetli Ali Fuad Başgil'e aittir.

Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku* kitabında soruyu şöyle formüle eder: "Bir memlekette meclisi, hükûmeti ve mahkemesile emreden ve yasaklar koyan bir otorite niçin vardır?" Cevabı da şöyledir: "O memleket insanların mesut yaşamalarını mümkün kılmak için". İnsan ancak "emniyet ve hürriyet havası içinde" mesut olabilir. Bu nedenle, Ali Fuad Başgil'e göre devlet, "emniyet ve hürriyet temin etmek suretiyle vatandaşları huzur içinde yaşatmak" için vardır. (Ali Fuad Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku*, İstanbul, 1960, s.273).

Bunun yolu da devleti hukuka bağlı kılmaktan, başka bir ifadeyle tüm kural ve kurumlarıyla hukuk devletini tesis etmekten geçmektedir. Bu bağlamda bireylerin hak arama hürriyeti, hukuk devletinin vazgeçilmez teminatlarından biridir. Hak arama bizzatı bir temel hak olmanın yanında diğer temel hak ve hürriyetlerin de etkili şekilde kullanılmasını sağlayan bir usuli güvence sağlamaktadır.

Aslında şikâyet ve başvuru hakkı uzun bir geçmişe sahiptir. Halkın şikâyetlerini dinlemek suretiyle haksızlıkların giderilmesi ve bu yolla adaletin sağlanması, devlet geleneğimizde kadim bir uygulamadır. Siyasetnamelerde devleti yöneten hükümdarlara belli aralıklarla halkın şikâyetlerini dinleme, onların dertlerine derman olma ve bu şekilde adaleti sağlamaları tavsiye edilmiştir.

Bu şekilde kurulan divanların bir amacı da adaletin tesis edildiğinin bilinmesini sağlamaktır. Nizamülmülk, *Siyasetname*'de hükümdarın haftada iki gün halkın şikâyetlerini dinlemesi ve hakkı yerine getirmesinin caydırıcı bir etkisi olduğunu anlatır. Bu uygulama memleketin her yerinde zalimlerin şikâyet korkusuyla kötülük yapmaktan çekinmesini sağlar.

Rahmetli Halil İnalıcık Hoca, Osmanlı'da bu geleneğin devam ettiğini, “*Şikâyet Defterleri*”nden örnekler vererek çok iyi anlatır. Bu defterlerde halkın hemen hemen tüm kesimlerinin, gerek devlet görevlilerinin gerekse diğer kişilerin haksızlıklarını “arz-ı hal” ile merkezî yönetime ilettikleri görülmektedir. Şikâyet konuları da çeşitlidir. Kanuna aykırı şekilde alınan vergilerden kadı/mahkeme kararlarının uygulanmamasına kadar bir dizi mesele, şikâyet için arz-ı hal konusu yapılarak doğrudan padişaha gönderilmiştir. Bu şikâyetlere verilen cevaplar, yani hükümler de “*Şikâyet Defterleri*”ne işlenmiştir.

Bu defterlerdeki vesikalardan sadece bireysel şikâyetlerin değil, toplu şikâyet ve taleplerin de padişaha iletilildiğini görüyoruz. Örneğin Halep kadı sicillerinde Halep eşrafının gönderdiği bir arz-ı hal vesikası vardır. 15 Kasım 1690 tarihli bu kayıta kıtlık içindeki şehre hububat topladığı için mahkemede hazır olup resim toplayamayan, bu nedenle borç içinde ölen bir hâkimin durumu anlatılır. Hâkimin ailesinin yol parasını temin için ölümünden yeni hâkim göreve başlayıncaya kadar elde edilecek gelirin aileye verilmesi için Padişahın emri talep ediliyor. Talep uygun görülüyor ve hüküm olarak Halep'e gönderiliyor (Halil İnalıcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet*, 2.Baskı, İstanbul, 2005, s.70).

Değerli katılımcılar,

Aslında bir anlamda bugünkü ombudsmanlık ve anayasa şikâyeti olarak da bilinen bireysel başvurunun kökenlerinde bu şikâyet ve arz-ı hal geleneği vardır. Ancak günümüzün karmaşık toplum hayatı ve aynı oranda çeşitlenen sorunlar uzmanlaşmayı ve kurumsallaşmayı beraberinde getirmiştir.

Hak arama yolları bakımından 2010 Anayasa değişikliği bir dönüm noktası olmuştur. Bu kapsamda ombudsmanlık olarak da adlandırılan Kamu Denetçiliği Kurumu ile Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu anayasal olarak yaşattırlar. Her iki kurum da 2010 Anayasa değişikliği ile getirilmiş, ancak Kamu Denetçiliği 2013 yılında, yani bireysel başvurudan bir yıl sonra uygulamaya geçmiştir.

Anayasanın 74. maddesinde “kamu denetçisine başvurma hakkı” herkese tanınan bir temel hak olarak düzenlenmiştir. TBMM'ye bağlı olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu idarenin işleyişiyle ilgili şikâyetleri inceler. Anayasanın 148. maddesi ise anayasal haklarının kamu gücü tarafından ihlal edildiğini düşünen herkese Anayasa Mahkemesine başvurma hakkı tanımıştır.

Bu kurumların amacı en geniş anlamda kamu otoritesi karşısında bireylerin temel hak ve özgürlüklerini korumaktır. Bu itibarla belirtmek gerekir ki, her iki anayasal kurumun da ihdası, temel hakların korunması bakımından devrim niteliğinde gelişmelerdir. Bu hak arama yolları daha etkili

şekilde kullanıldıkça ve uygulandıkça bunların ülkemiz için ne kadar büyük kazanım oldukları çok daha iyi anlaşılacaktır.

Hiç kuşkusuz hak arama yollarının amacı, haksızlığın giderilmesi ve adaletin sağlanmasıdır. Başka bir ifadeyle hak arama yolları etkili olduğu müddetçe bir anlam ifade eder.

Bu etkililiğin iki temel şartı vardır. Birincisi, başvuruların makul bir süratle sonuçlandırılması gerekir. Başvuruların uzun süre sonuçlandırılmaması, başlı başına adil yargılanma hakkının ihlaline neden olabilmektedir. İkinci olarak, başvuru hakkında karar veren merciin kararının gereğinin yerine getirilmesi de etkililiğin önemli bir şartıdır.

Anayasa Mahkemesi, tüm zorluklara rağmen, 2012 yılından bu yana bireysel başvuru yolunun etkili olduğunu göstermiştir. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bireysel başvurunun etkili bir iç hukuk yolu olduğunu her fırsatta vurgulamış, en son geçen hafta açıkladığı kararlarında da bunu bir kez daha teyit etmiştir.

Bu kararlarda AİHM 2015 yılı sonunda uygulanmaya başlanan sokağa çıkma yasaklarına ve bu kapsamda yürütülen operasyonlara ilişkin olarak yapılan başvuruları iç hukuk yollarının tüketilmediği gerekçesiyle kabul edilemez bulmuştur. AİHM bu kararlara konu şikâyetlerin Anayasa Mahkemesinde de derdest olduğunu belirtmiş ve bu şikâyetlerin öncelikle Anayasa Mahkemesince incelenmesi gerektiğine karar vermiştir. Strazburg Mahkemesi AYM'nin yaşam hakkı konusunda kendi içtihatlarıyla uyumlu kararlar verdiğine özellikle vurgu yapmıştır.

Gerçekten de Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kapsamında çok titiz incelemeler yapmış ve çok sayıda ihlal kararı vermiştir. Tüm bunları gözeten Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, AYM'ye bireysel başvuru yolunun tüketilmesi gerektiğini söylemiştir. Böylece bazı kesimlerin Türkiye'de bireysel başvuru yolunun etkisiz olduğu yönündeki çabaları da bir kez daha başarısızlığa uğramıştır.

Değerli katılımcılar,

Gerek ombudsmanlık kurumunun gerekse bireysel başvuru yolunun etkili bir şekilde çalışması, ülkemizde temel hak ve hürriyetlerin korunması ve standardının yükseltilmesi bakımından hayati derecede önem taşımaktadır. Burada da sorumluluk sadece bu kurumlara değil, kararları uygulamak ve muhtemel ihlalleri önlemekle yükümlü olan herkese düşmektedir.

Son olarak, Kamu Denetçiliği Kurumunun da Anayasa Mahkemesinin de ülkedeki tüm hak ihlallerini tek tek ortadan kaldırma imkânı yoktur. Burada hak arama yollarının objektif amacı üzerinde özellikle durulmalıdır. Bu amaç, her bir şikâyet ve başvuruda somut ihlali ortadan kaldırmaktan

ziyade, hukuk sisteminde gerekli değişikliklerin yapılması suretiyle yeni hak ihlallerinin önlenmesidir.

Bilhassa bireysel başvurunun objektif amacı, kanundan kaynaklanan hak ihlalleri tespit edildiğinde Meclisin harekete geçmesini gerektirmektedir. Zira bu tür ihlallerde tazminat veya yeniden yargılama yoluna gidilmesi bireysel mağduriyeti belli ölçüde giderse de yeni ihlalleri önlemekte yetersiz kalmaktadır. Kanundan kaynaklanan ihlallerde en etkili ve kalıcı giderim ihlale yol açan kanun hükmünün kaldırılması ya da değiştirilmesidir.

Bu duygu ve düşüncelerle, 6. kuruluş yılını kutlayan Kamu Denetçiliği Kurumuna başarılı nice yıllar diliyor, düzenlenen sempozyumun verimli geçmesini temenni ediyorum.

Hepinize sağlıklı ve huzurlu günler diliyorum.

Zühtü ARSLAN
Anayasa Mahkemesi Başkanı